

УДК 321:316.61

Малінін В. В., ОРІДУ НАДУ при Президентові України

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Статтю присвячено проблемі формування соціокультурної ідентичності. Проаналізовано механізми, які сприяють становленню простору ідентичності в умовах паритетної демократії.

Проблема формування соціокультурної ідентичності, пошук механізмів, адекватних сучасним викликам, виступає актуальною темою для міждисциплінарних досліджень. В умовах глобалізації, інформаційного суспільства та «економіки знань», розвиток особистості виступає одним із головних чинників успішності суспільства та держави. Повною мірою це стосується українського суспільства, у якому, поряд із інституційними, політичними та економічними складовими демократичних реформ зростає вага культурних факторів самовизначення індивіда у процесі формування громадянського суспільства та правової демократичної держави.

Соціокультурна ідентичність конструюється у процесі усвідомлення громадянином ціннісних основ та культурних орієнтирів власної діяльності. На думку іспанського соціолога М. Кастельса, інтерпретації ідентичності доби модерну пройшли три історичні етапи, які глибоко пов'язані із еволюцією політичної та економічної системи. По-перше, ідентичність, яка є основою легітимізуючих стратегій є характерною для індустріального суспільства. По-друге, резистентна ідентичність, яка формується на основі презентації локальних спільнот та потреби їх визнання на національному та глобальному рівні. По-третє, проектна ідентичність, яка виступає основою формування особистості, як актора, дійової особи інформаціонального суспільства.

Важливою ознакою соціокультурної ідентичності сучасної доби стають мінливі політичні умови її формування, зміна ролі національної держави під впливом процесів глобалізації та локалізації, виклики ідентичності у мультикультурних спільнотах (через хвилі міграції, поширення націоналізму, релігійної нетерпимості).

Для українського суспільства одним із актуальних теоретико-практичних завдань виступає аналіз механізмів формування соціокультурної ідентичності в умовах переходу до демократії, пошук її оптимальної моделі, якою може стати паритетна демократія.

Дослідженням сутності феномену ідентичності та механізмів формування соціокультурної ідентичності з точки зору політичної науки, державного управління, соціологічної науки присвячено роботи таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як В. Абушенко, Б. Ажнок, Б. Андерсон, А. Астаф'єв, С. Байрачний, П. Бергер, У. Бек, Р. Брюбейкер, О. Галазюк, М. Гібернау, Е. Гіденс, С. Гантингтон, М. Головатий, О. Зернецька, М. Кастельс, Т. Карозерс, М. Козловець, Н. Ковтун, Н. Костенко, Т. Лильо, І. Кудря, О. Стегній, Ф. Фукуяма та ін.

Процес формування соціокультурної ідентичності характеризується впливом багатьох факторів, це комплексне суспільне явище, яке поєднує особистісний вибір (включно із психологічною мотивацією), груповий вимір (регіональна ідентичність, місцеві традиції) та суспільний рівень (національна ідентичність, громадянська та політична ідентичність).

Проблема соціокультурної ідентичності полягає в усвідомленні індивідом прийнятих та пануючих у даному суспільстві культурних норм та цінностей, соціальних зразків та лояльному ставленні до них, самоототожненні з ними. Зміст соціокультурної ідентичності включає різні сфери соціального, усю багатоманітність досвіду індивіда та виражається у його практичній діяльності [Див. детал.: 1].

Зміна історичних умов призводить до трансформації соціокультурної ідентичності.

Для реалізації мети даної статті – дослідити механізми формування соціокультурної ідентичності в умовах паритетної демократії, необхідно визначити та проаналізувати концептуальні підходи до розуміння ідентичності. Зокрема, слід виділити наступні інтерпретації соціокультурної ідентичності у науковому дискурсі:

– соціокультурна ідентичність – це уявлення особистості про себе, яке характеризується ототожненням із соціальною та груповою позицією, етнічною спільнотою та культурною традицією. Це процес включення у внутрішній світ певних соціальних норм та відповідних культурних цінностей;

– один із механізмів міжособистісного сприйняття, спосіб розуміння іншого через моделювання смислового поля соціуму та культури;

– соціальні та культурні установки особистості, політична культура особи, як елемент розуміння власного місця у політичній системі, усвідомлення координат та інтересів, ставлення до інших політичних акторів;

– процес солідаризації індивіда з певною соціальною, культурною та політичною спільністю, з ідеологією соціальних груп, їхніми символами. Ідентифікуючись, особа приймає соціально-політичну роль з обов'язковим набором прав та обов'язків (О. Резнік);

– ідеальне ототожнення індивідом себе з тією або іншою соціальною спільнотою, що супроводжується інтеріоризацією ідентифікуючої поведінки. Вона відображає, як індивід сприймає, характеризує і переживає самого себе як своєрідного об'єкта – носія (агента) суспільних відносин, це значення, яке суб'єкт присвоює собі і яке інші приписують йому (В. Ядов).

Для сучасного українського суспільства формування соціокультурної ідентичності актуалізується у зв'язку із наступними пов'язаними елементами.

По-перше, посткомуністичним станом, як перехідним від 70-ті річного панування комуністичної партії, яка декларувала створення нової ідентичності «радянської» людини, до демократичного типу політичного режиму.

По-друге, незавершеність формування національної ідентичності, наявність регіональних (просторово-територіальних) ідентичностей, які характеризуються відмінностями у сприйнятті національної історії, відродження культури, критеріїв етнічної ідентифікації. На думку українських дослідників М. Панчука та О. Рафальського, «говорити про політичну й духовну цілісність соціуму можна лише умовно, оскільки вакуум соціально значущих ідей, різне розуміння пріоритетних цілей, етнокультурна, у тому числі мовна, біполярність створюють своєрідну альтернативу консолідаційним процесам у суспільстві».

По-третє, надмірна політизація питань соціокультурної ідентичності, складові якої (мовні, культурні, релігійні) стають предметом політичної боротьби, утворюють простір політичного вибору, який впливає на соціальну солідарність у кризовому суспільстві.

Таким чином, аналізуючи соціокультурну ідентичність, необхідно враховувати, що транзитивне суспільство не завжди здатне виробити ефективні політичні механізми солідарності індивідів. Важливість зв'язку між соціокультурною ідентичністю та функціонуванням політичних інститутів (держави, партій) підтверджується новітньою українською історією.

Як наслідок несформованості політичної ідентичності, виникають проблеми із політичною соціалізацією індивіда, засвоєнням норм політичної культури та активістської громадянської культури. Разом із тим, політична ідентичність сприяє формуванню стійких зразків політичної поведінки та політичного (електорального) вибору.

У процесі формування соціокультурної ідентичності у транзитивному суспільстві важливими чинниками стають демократичні принципи діяльності політичних акторів, а також формулювання адекватної відповіді на питання: «Хто ми є?». Поступово формується сукупність уявлень щодо інших країн, передусім – країн-сусідів, із якими українське суспільство має спільну історію, досвід тоталітарного панування та культурні традиції, які утворюють унікальний зміст ідентичності для кожної держави, визначають новітні символічні кордони.

У цьому процесі визначальна роль належить політичним та інтелектуальним елітам, одним із завдань яких у країнах, що здійснюють перехід до демократії (у яких відсутні органічні механізми формування ідентичності), стає конструювання національної ідентичності.

Політичні еліти виконують функцію формування та реалізації «політики ідентичності» в мас-медіа, освіті, культурі, створення символічного ряду свят та несуть за неї відповідальність. При цьому слід враховувати, що політика ідентичності обмежена культурними та соціальними традиціями минулого, політичними та історичними міфами, що склались, і визначають сприйняття суспільством процесу конструювання ідентичності.

На перший план виходить довіра суспільства до лідерів та політичних еліт, віра у їх здатність ефективно впроваджувати демократичні реформи, проектувати майбутнє країни, демонструвати вірність політичним принципам та культурним цінностям.

Таким чином, сучасна соціокультурна ідентичність може визначатись як транзитна, що означає, передусім кризу радянської полі-

тичної ідентичності та нездатність політичних еліт дотримуватись норм демократичної політичної культури у процесі формування національної ідентичності.

Однією із найпоширеніших у світі моделей демократичного розвитку наприкінці ХХ – початку ХХІ століття стає паритетна демократія. Саме у цій моделі повною мірою проявляється соціокультурна ідентичність, політична культура суспільства, рівень громадської свідомості, толерантності та демократичних цінностей та норм.

Для паритетної демократії важливим є встановлення оптимального балансу у процесі формування соціокультурної ідентичності: у сфері національних відносин, гендерній політиці, міжконфесійних відносинах тощо.

На думку Л. Кормич, «Фактичний паритет у сфері влади і управління потребує за таких умов доповнення у вигляді запровадження інструментами народовладдя контролю над діяльністю всіх суб'єктів владних відносин для досягнення балансу інтересів і потреб. У цьому процесі будуть задіяні інститути громадянського суспільства, система органів самоврядування, що стримуватиме намагання домінувати, мати пільги, преференції тощо. Це також виступає гарантією політичного і економічного плюралізму, унеможливорює монополізацію влади та надмірну її централізацію, репрезентує місцеві та регіональні інтереси, тобто, демократизує весь процес управління» [2, с. 14].

Можна стверджувати, що суспільство знаходиться перед необхідністю вибору якісно нової, багато у чому альтернативної концепції взаємодії влади та громадянина, базових цінностей, які дозволять сформуванню дієвих демократичних механізмів соціокультурної ідентичності. Впровадження моделі паритетної демократії буде сприяти формуванню демократичної соціокультурної ідентичності, гарантуватись реальна рівність усіх суспільних груп у процесі політичного управління. Так, у паритетній демократії «реалізується ідея балансу між державою та суспільством, а також балансу різних представників суспільства між собою в практиці управлінської діяльності, у виборі стратегій розвитку, у визначенні оптимальних перспективних моделей тощо. Ще один важливий аспект паритетної демократії пов'язаний з поняттям гендерної рівності у всіх сферах життєдіяльності. Розв'язання гендерних проблем забезпечує реальний паритет у відносинах чоловіків і

жінок як учасників суспільних перетворень. Спільна зацікавленість у результаті робить діяльність більш ефективною, а її наслідки більш прогнозованими. Це надзвичайно важливо для трансформаційного суспільства. Адже певний баланс інтересів статей укріплює соціально-політичну стабільність, без чого неможливий подальший суспільний розвиток. Наявність гендерних диспропорцій в окремих сферах означає фактичну дискримінацію, що не відповідає вимогам сучасної демократії... Не меншого значення в запровадженні засад паритетної демократії набуває механізм міжнаціональних відносин. Маючи понад 130 націй і народностей, представлених в Україні, ми не можемо розбудовувати сучасну демократію, не враховуючи національний чинник. При цьому важливу роль відіграють не формальні прояви, наприклад, мовного характеру, а реальні сутнісні показники. Взаємоповага, взаєморозуміння, взаємодія і взаємопідтримка – саме за такими вимогами слід вибудовувати модель співпраці націй. Поліетнічність в рамках паритетної демократії означає можливість використовувати здобутки та спиратись на досвід кожної національної групи у вирішенні складних соціально-політичних, соціально-економічних та культурологічних проблем. Толерантність замість конфронтації забезпечує реальний внесок кожної нації в соціальний прогрес» [2, с. 18].

Становлення соціокультурної ідентичності в українському суспільстві визначається формуванням базових принципів демократичної політичної культури, а не політичною боротьбою та деклараціями, електоральними циклами та політичними партійними ідеологіями.

До механізмів формування соціокультурної ідентичності в умовах паритетної демократії можна віднести:

- когнітивні механізми. На перший план суспільних перетворень виходять освітні процеси, розвиток гуманітарних досліджень з метою створення сучасних моделей пізнання, в центрі яких – людина;

- механізми визнання. Формулювання загальних для усіх учасників цілей і завдань політичного розвитку, які базуються на демократичних політичних цінностях толерантності, поваги, взаємного визнання спільнот за національними, конфесійними, гендерними ознаками;

- механізми колективної дії. У процесі політичної діяльності громадяни об'єднуються спільним досвідом демократичної

взаємодії. До форм такої взаємодії можна віднести електоральний процес, протестні виступи, світкування об'єднаних історичних подій;

– механізми індивідуальної дії. Демократичне громадянство поєднує спільність та відмінність, індивідуальність та належність до певної групи. Можна стверджувати, що саме громадянська ідентичність забезпечує адекватний механізм формування соціокультурної ідентичності на основі принципів рівності та свободи.

Таким чином, у сучасному суспільстві такі чинники соціокультурної ідентичності, як рівність, толерантність, узгодженість та баланс інтересів починають перетворюватись у самостійні принципи сучасної демократії, утворюючи баланс інтересів та потреб плуральних суспільних груп.

Вибір та реалізація моделі паритетної демократії не може бути справою держави та представників політичної еліти, її впровадження неможливе без підтримки розвинених інститутів громадянського суспільства, формування соціокультурної ідентичності, що базується на демократичних політичних цінностях та активістській громадянській культурі.

Бібліографічний список

1. Зайцев И. В. Проблема формирования политической идентичности: опыт социально-психологического исследования / И. В. Зайцев // Социология и социальная работа. Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. – 2007. – № 2 (7). – С. 40 – 46.
2. Кормич Л. І. Принципові засади паритетної демократії / Л. І. Кормич // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса: «Фенікс», 2011. – Вип. 42. – С. 12 – 21.

Стаття надійшла до редколегії 30.05.2012

Стаття посвячена проблемі формування соціокультурної ідентичності. Проаналізовані механізми, способуючі становленню пространства ідентичності в умовах паритетної демократії.

This article is dedicated to the formation of socio-cultural identity. Mechanisms that contribute to the formation of identity in space parity democracy.